

ҚАЗАҚСТАНДА МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Doç.Dr.Botagoz DANDAYEVA*

АННОТАЦИЯ

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасында мемлекеттік қызметтің сапасын арттыру басты мәселеге айналған. Мемлекеттік деңгейде қызмет етушілердің заңдарды сақтауға, заңды тұлғалардың құқықтарын және заңды мүдделерін қамтамасыз ету, мемлекеттік тәртіп пен еңбек тәртібін сақтауға, мемлекеттік меншіктің сақталуын қамтамасыз етуге, қызметтік міндеттерін тиімді атқару үшін өзінің кәсіби деңгейі мен біліктілігін арттыруды міндеттейді. Мемлекеттік қызметті тиімді жүзеге асыруда басты бағыт қоғамда мемлекеттік қызметті белсенді түрде дұрыс ұйымдастыра білу және мемлекеттік қызметшілердің қоғамға тигізер ықпалын, міндеттерін дұрыс атқара білу көзделген.

Кілт сөздер: мемлекеттік қызмет, мансап, стратегия, жемқорлық, этика.

KAZAKİSTAN'DA KAMU HİZMETLERİN VERİMLİLİĞİNİ ARTIRMA ÖZELLİKLERİ

ÖZ

Kazakistan Cumhuriyetinde şuan kamu hizmetlerin kalitesini artırma önemli bir konu haline gelmiştir. Devlet düzeyinde hizmet edenlerin kanunlara uymayı, tüzel kişilerin haklarını ve kanuni görevlerini sağlamak, kamu düzeni ve emek disiplinini sağlamak, devlet mallarını korumayı, görevlerini etkili yapmaları için kendisinin profesyonellik ve yetkinlik düzeyini artırma yükümlülüğü verilmektedir. Kamu hizmeti etkin bir şekilde gerçekleştirmede öncelik olarak toplumda kamu hizmeti aktif bir şekilde doğru örgütleyebilme ve kamu memurların toplum üzerindeki etkisini ve görevlerini doğru bir şekilde uygulayabilme çalışmada amaç olarak belirtilmiştir. Kazakistan kamu yönetiminin güncel durumu nasıl, hangi hedeflerle ileri gidiyor, neler yapılmaktadır, hangi ülkelerin kamu yönetim sistemleri örnek olarak uygulanmaktadır, eksik tarafları nelerdir ve çözüm önerileri bu makalede yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamu hizmeti, kariyer stratejisi, yolsuzluk, etik.

Бүгінде біз тәуелсіздіктің 25 жылдығына жаңа арманмен аяқ бастық. Бұл арманға қол жеткізу үшін біздің алдымызда бес институттық реформаны жүзеге асыру міндеті тұрғандығы анық. Өткен жылы «100 нақты қадам» Ұлт жоспары жарияланып, Елбасының Жарлығымен «Мемлекеттік қызметі туралы», «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» және Мемлекеттік қызметшілердің жұмыс пен тұрмыстағы жүріс-тұрысының ережесі регламенттелген Мемлекеттік қызметшілердің жаңа Әдеп кодексі қабылданды. Ендігі кезекте мемлекеттік қызметшілер тек қызметкер ғана емес, олар халық арасында беделді және үлгі тұтатын тұлғаларға айналуы керек.

Жоғарыда айтып өткендей, Қазақстанда «Мемлекеттік қызметі туралы» Заң үстіміздегі жылдың 1 қаңтарынан қолданысқа енгізілді. Демек, Қазақстанда мемлекеттік қызметті дамытудың жаңа кезеңіне аяқ бастық десек болады. Осы заңға сәйкес, мемлекеттік қызметшілердің жалақысы екі бөліктен құралады, оның

* Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, İşletme ve Turizm Bölümü, botagoz.dandayeva@mail.ru

бірі – мөлшері бекітілген негізгі еңбекақысы болса, ал, екінші бөлігі – жұмыс нәтижелері бойынша берілетін бонустардан тұрады. Осындай жүйені 2017 жылдың 1 қаңтарынан бастап енгізу жоспарланып отыр. Сонымен қатар, бүгінде «Б» корпусына кіретін мемлекеттік қызметшілердің еңбекақысы 2016 жылдан бастап жоғарылады.

Осы жаңа реформа нәтижесінде мемлекеттік қызметке әрбір кандидаттың жеке қасиеттерін бағалау үшін жаңа сынақтар енгізілмекші; сала мамандарын іріктеудің тәртібі күшейтілмекші; мемлекеттік қызметке қабылдау төменгі лауазымдардан басталмақшы (Erjan 2015: 3).

Сонымен қатар, қабылданған «Мемлекеттік қызмет туралы» жаңа заң ашық конкурстық іріктеуге, құзіреттілік негізінде мансаптық өсуге, нәтижесіне қарай еңбекақыны тағайындауға негізделген. Өз кезегінде бұл мемлекеттік қызмет жүйесінде протекционизм және патронаждық жағдайдың болмауына мүмкіндік береді.

2016 жылдың 1 қаңтарынан бастап мемлекеттік қызметке алғаш түсуші тұлғалар үш кезеңдік іріктеуден өтуі қарастырылған: біріншіден, қажетті құзыреттіліктің болуы және заңнаманы білуіне үміткерлерді тестілеу; екіншіден, агенттіктің қорытынды беру арқылы үміткерлердің жеке қасиеттерін бағалауы; үшіншіден, әрбір мемлекеттік органда әңгімелесу жүргізу арқылы бейінді білімі мен іскерлігі бойынша бағалау.

Қазіргі таңдағы мемлекеттік қызметтің жаңа моделі қызметкерлердің өз қызмет мансабының тұрақтылығына деген сенімділігін қалыптастыруға жол ашады. «Мемлекеттік қызметкерлердің мансаптық модель жүйесі өздері қызмет ететін мансаптарының тұрақты мемлекеттік қызметкерлердің сенімін қалыптастыруға, алға жылжуына өз септігін тигізеді. Жаңа элементтерді енгізу, тиісінше мемлекеттік қызметкерлердің мансап моделінде мемлекеттік аппараттың кәсіпқойлығын жоғарылатады. Ол мемлекеттік қызметкерлердің мансап моделі меритократиялық қағидаға, еңбегі мен жетістіктерінің біліктіліктеріне де негізделген. Сондықтан мемлекеттік қызметшілердің мансаптық өсуі тек конкурстық іріктеу арқылы жүзеге асырылады. Мұнда ең алдымен конкурс мемлекеттік органның өз қызметшілері арасында жүргізіледі, онда лайықты үміткер болмаған жағдайда конкурс басқа мемлекеттік органдардың мемлекеттік қызметшілері арасында өткізіледі. Егер ол конкурстардың нәтижесімен де лайықты үміткер анықталмаса, онда барлық азаматтардың арасында жалпы конкурс өткізіледі (Sajan 2016: 1).

Міне, бүгінде мемлекеттік қызмет жүйесін реформалау арқылы біз мемлекеттік қызмет сферасын халықаралық тәжірибеде зерттеу негізінде халықаралық ұйымдар мен дамыған елдердің қолдауымен заңды дайындау арқылы қазақстанның мемлекеттік қызмет моделін қалыптастырдық (сурет 1).

Н.Назарбаевтың Ұлт Жоспары – «100 нақты қадам» елімізге «2050-Стратегиясын» жүзеге асыру мен мемлекеттілікті нығайтуға, келешекте күрделі кезеңнен сенімді өтуге жағдай туғызатын қадамдардың бірі болып табылады.

«100 нақты қадам» кәсіби мемлекеттік аппарат құру бойынша 1- 15 қадамды қамтып, мұнда жалпы мемлекеттік қызмет туралы айтылады.

Заңмен жаңа мемлекеттік қызметке кір келтіретін әрекеттер түрі де енгізілген болатын. Олар бұрын тәртіптік жауапкершілікке әкелетін сыбайлас жемқорлыққа жағдай туғызатын әрекеттер болып табылады. Осыған байланысты тәртіптік кеңестер жұмыс қайта қаралып, олар Әдеп жөніндегі кеңес деп аталады. Әдеп жөніндегі кеңестердің басты міндеті мемлекеттік қызметшілер тарапынан орын алатын әр түрлі құқық бұзушылықтардың алдын-алуы болып табылады.

Ескерту: автор тарапынан құрастырылды.

Сурет - 1 Мемлекеттік қызмет жүйесін реформалау

Еліміздің тәуелсіздік алған күннен бастап, құқықтық мемлекет құрудың негізгі алғышарттарын іске асыра бастады. Қоғамдық қатынастардың демократиялық құндылықтары аясында реттелуін қамтамасыз ету мақсатында өмірдің әр саласын қамтыған заңнамалық актілер қабылданды. Солардың бірі - тәуелсіз еліміз үшін маңызды рөл атқарған «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» Заңның қабылдануы. Бұл заңнама қоғамдағы сыбайлас жемқорлық көріністерін болдырмау мен оның алдын алуға негіз болып табылады.

Бүгінде еліміздегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жаңа бір деңгейге көтерілді десек артық айтпаймыз. Өткен жылдың соңында Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы №986 Жарлығымен Қазақстан Республикасының 2015–2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы қабылданған болатын. Аталған құжат – осы маңызды мәселелер бойынша еліміздің қағидаттық ұстанымын білдіретін басты стратегиялық бағдары ретінде мемлекеттің алдағы жылдардағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының негізі екенін айқындап көрсетті. Бұл құжатта сыбайлас жемқорлық деңгейін түбегейлі азайтуға, мемлекет пен қоғам өмірінің түрлі салаларында оны тудыратын себептер мен жағдайларды жоюға қабілетті кешенді шараларға басымдық берілді. Демек, басты назар сыбайлас жемқорлықтың салдарымен күреске емес, оның алғышарттарын жоюға аударылған. Осы жұмысты нәтижелі түрде жүргізуге құзыретті мекеме азаматтық қоғам институттарына иек артады. Мемлекеттік қызметтегі сыбайлас жемқорлықтың деңгейін қысқарту үшін шенеуніктердің еңбекақысын, әлеуметтік жеңілдіктерін мемлекеттің қаржылық мүмкіндіктерінің кеңеюіне қарай, одан әрі кезең-кезеңімен жоғарылату көзделді. Сонымен қатар, сыбайлас жемқорлық көріністері үшін алғышарттың бірі ретінде шенеуніктің азаматпен тікелей байланысының болуы есепке алынады. Сондықтан, бірқатар мемлекеттік міндеттерді мемлекеттік емес секторға – өзін-өзі реттейтін ұйымдарға кезең-кезеңімен беру бойынша шаралар қабылданбақшы.

Сыбайлас жемқорлықтың алдын алудың негізгі тетігі – қоғамдық бақылау болып табылады. Бұл бақылауды енгізу азаматтық қоғам институттарын жандандыруды ғана емес, тиісті заңнамалық реттеуді де талап етеді. Қазақстанда «Қоғамдық бақылау туралы», «Жария ақпаратқа қолжетімділік туралы» Заңдардың қабылдануы азаматтық бақылауды ұйымдастыру мен іске асырудың базалық қағидаларын нормативтік-құқықтық бекіту арқылы алғашқы рет оның біртұтас жүйесін құруға мүмкіндік беретіні анық.

Айталық, «ХҚКО» РМК-да сыбайлас жемқорлықпен күрес тиімділігін одан әрі арттыруға және сыбайлас жемқорлық мүмкін болатын фактілердің алдын алуға бағытталған мақсатты жұмыстар жүргізіліп келеді. Азаматтардың сыбайлас жемқорлық фактілері туралы кедергісіз ақпараттандыруына, соның ішінде прокуратура және Қазақстан Республикасының Мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігі сенім телефоны, сонымен қатар ХҚКО con.gov.kz веб-сайты арқылы ақпарат берулеріне жағдай жасалған. Филиалдарында «Нұр Отан» партиясының аумақтық филиалдары, Қазақстан Республикасының Мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы

іс-қимыл агенттігі және Ішкі істер департаменттерімен меморандумдар жасалған болатын. Осы негізде 2015 жылы мынадай іс-шаралар өткізілген болатын:

	Өткізілген іс-шаралар	2015ж ылы
	«Нұр Отан» партиясымен өткізілген іс-шаралар	1480
	Құқық қорғау және мемлекеттік органдармен бірге өткізілген жиындар	2078
	Ішкі жиындар, дөңгелек үстелдер, жаңадан қабылданған қызметкерлерге нұсқамалар, дәрістер	9604
	Барлығы	13162

Астана қаласының Мамандандылыған ХҚКО аумағында автокөліктерді сақтандыру және басқада қызметін ұсынған үшін 7-ден астам азаматқа ӨҚБт ҚР Кодексінің 449-бабына сәйкес 5 АЕК ретінде әкімшілік айыппұл салынды.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті күшейту және сыбайлас жемқорлық көріністерінің профилактикасына бағытталған іс-шаралар бөлімшелерде үнемі жүргізіліп отырады. Бұл ретте алдын алу-профилактикалық қызмет ХҚКО үшін басымды болып табылады (Kusayinov 2015: 2).

Сондықтан, Стратегияда көзделген сыбайлас жемқорлыққа қарсы шаралар кешені жұртшылықтың қатысуымен жүзеге асырылуы қажет. Мемлекет пен қоғамның тығыз серіктестігі ғана сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұруға мүмкіндік береді. Бүгінде барлық аймақтарда мемлекеттік мекемелер мен бұқаралық ақпарат құралдары басшыларынан, ең белді қоғам қайраткерлерінен тұратын кеңестер өлкеміздегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл, мемлекеттік қызметшілердің ар-намыс кодексін сақтау, мемлекеттік қызметтер көрсету сапасын бақылау мәселелеріне өз деңгейінде қатысып, жұмыстың жүргізілу барысына бірталай ұсыныстар мен ұсынымдарды енгізді. Дегенменде, қоғамның қолдауынсыз жоғарыдан жүргізіліп жатқан сыбайлас жемқорлыққа қарсы шаралар тек қана ішінара нәтиже береді, яғни сыбайлас жемқорлыққа деген төзбеушілік әрбір қазақстандықтың азаматтық ұстанымына, ал Адалдық пен Әділдік мінез-құлқы нормасына айналуы қажет. Сондықтан, сыбайлас жемқорлыққа қарсы оқыту курстары барлық оқу орындарын, мемлекеттік органдар мен тұтастай алғанда барлық азаматтық қоғамды қамтуы керек. Дәстүрлі рухани құндылықтар мен үздік халықаралық стандарттардың үйлесуі азаматтардың заңды мінез-құлқының жаңадан қалыптасуына мүмкіндік береді. Сыбайлас жемқорлықты ұлттық мәдениетке жат құбылыс ретінде түсіну мен қабылдау – бұл қоғамымыздың сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетінің негізі болып табылады.

Қазақстан Республикасының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясымен қатар ведомстволық 2016-2017 жылдарға арналған ішкі істер органдарында сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл бағдарламасы іске

асырылып келеді. Мұнда жеке құрамның тәртіптің, заңдылықтың және сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманың сақталуына бірінші басшылардың дербес жауапкершілігі күшейтілді.

2015 жылы жеке құрам арасында тәртіп пен заңдылықты нығайту мақсатында ішкі істер органдарының өзіндік қауіпсіздік бөліністері құқық бұзушылықтардың, оның ішінде жемқорлық әрекеттердің жолын кесуге бағытталған үш мыңға жуық жедел-профилактикалық және рейдтік іс-шаралар өткізілді. Жұмыс орындары бойынша ашық сот отырыстарын өткізу практикасы жалғастырылуда.

Бейне-селектор барысында Алик Шпекбаев сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманың жаңа ережелерін таныстырып, «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» және «Мемлекеттік қызмет туралы» қабылданған заңдардың маңыздылығын атап өткен болатын. Сондай-ақ, жылдың басынан бастап тәжірибеге енгізілген сыбайлас жемқорлыққа қарсы мониторинг, сыбайлас жемқорлық тәуекелдерінің талдауы сияқты сыбайлас жемқорлыққа қарсы жаңа тетіктер, сондай-ақ сыбайлас жемқорлыққа қарсы шектеулер мен стандарттар түсіндірілді (Demeyov 2016: 1).

2015 жылы 8 тамызда Агенттік Төрағасының орынбасары А.Ж.Шпекбаевтың басшылығымен аппараттық кеңесі өткізілді. Мұнда басты деген келесі мәселе қаралған болатын.

Мемлекеттік қызметшілердің Этикалық кодесінің жобасы мен этика жөніндегі уәкілетті өкіл институтын енгізу 2015 жылдың 14 тамызында халықаралық сарапшылардың, орталық, жергілікті мемлекеттік органдар өкілдерінің, қоғам мен Жоғарғы сот өкілдерінің қатысуымен өткен «Этикалық кодексті әзірлеу және этика жөніндегі уәкілетті өкіл институтын енгізу» тақырыбындағы семинар-кеңесте айтылған ұсыныстарды ескеріп, аппараттық жиналыста мемлекеттік қызметшілер Этикалық кодекстің жобасы талқыландырылған болатын. Бұл семинарда кеңестің қатысушылары Этикалық кодексте қамтылған мінез-құлық стандарттары халықаралық корпоративтік этиканы қалыптастыру мәдениетіне сәйкестігін атап көрсетті.

Мұндағы Этикалық кодекстің мақсаттары халықтың мемлекетке деген сенімін арттыру, мемлекеттік қызметте қарым-қатынастарды арттыру мен кәсіби этика қағидалардың бұзылуын алдын алу.

Қазіргі кезде мемлекеттік қызметшілердің этикасы келесі заңнамамен реттеліп отырады: «Мемлекеттік қызмет туралы» Заңы; Мемлекеттік қызметшілердің Ар-намыс кодексі; ведомстволық мемлекеттік қызметшілердің қызмет этикасының қағидалары.

Этикалық кодекстің құрылымы ұлғайтылып, идеологиялық нормалар жалпы ережелерге кіріп, егжей-тегжей мінез-құлық стандарттары ерекше ережелерде қамтылып қарастырылған. Қолданылып жүрген Ар-намыс кодекспен салыстырғанда жаңа Этикалық кодекс мемлекеттік қызметшілердің мінез-құлығын айқындап бір жүйеге келтіреді. Мемлекеттік қызметте Этикалық кодекс

қағидаларын ұстануын қамтамасыз ету мақсатында этика жөніндегі уәкілетті өкіл енгізілмекші. Сондықтан, халықаралық стандарттарға сәйкес этика жөніндегі уәкілетті өкіл келесідей міндеттерді атқарады: этикалық нормаларын бұзудың алдын алу; этикалық ұстаным жөнінде мемлекеттік қызметшілерге кеңес беру; мемлекеттік қызметшілердің құқықтарын және мүддесін қорғау, ұжымда позитивті моральдық-психологиялық ахуалды қалыптастыру болып табылады.

Сонымен қатар, «5 институционалды реформаларды жүзеге асырудың «100 нақты қадам» аясында қабылданған бағдарламаларда жемқорлыққа қарсы реформалар енгізілген. Мұның ең негізгісі - жақында іске асатын «Ашық Үкімет» порталының ашылуы. Бұл туралы «Нұр Отан» партиясының съезінде Елбасы Н.Назарбаев хабарлаған болатын. Сондай-ақ, жемқорлық ахуалға қалалық, аудандық және облыстық мәслихаттардың жанынан қоғамдық кеңестер құру өзінің оң әсерін бермек. Бүгінгі таңда қоғамдық кеңестердің құзыры заң бойынша бекітілген және 1 қаңтардан бастап күшіне енді», - деді ол. Оның ойынша, мәслихаттарда құрылатын қоғамдық кеңестер халықтық бақылау органы ретінде қызмет етуі керек. Мәслихат атаған кеңес алдында істелген жұмыстар жайында, болашақ жоспарлар бойынша есеп беріп отырады. Мұндай кеңестер тағы орталық атқарушы органдарда, әкімдіктерде құрылмақ. Олар мемлекеттік органдардың жұмысына әсер ете алады. Осы істердің барлығы ашық талқыланады, министрлік пен әкімдіктер шешетін барлық жұмыстарды: бюджет шығындары, кадр таңдау және тағы басқа істерді шешетін болады (Abdikarimov 2016: 3).

Қорытындылай келе, мемлекеттік қызмет жүйесінің тиімділігін арттыру мен жетілдіру мақсатында мына шараларды жүргізу керек:

- орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы органдарының қызметі тиімділігінің жыл сайынғы бағалауын тиімді жүргізу;

- құзырет шеңберінде Мемлекет басшысының актілері мен тапсырмаларының, Әкімшілік Басшылығының тапсырмаларының сапалы орындалуын, сонымен қатар стратегиялық және бағдарламалық құжаттардың іске асырылу барысын бақылау;

- Мемлекет басшысы, Президент Әкімшілігінің Басшысы және Қазақстан Республикасы Президентінің Көмекшісі айқындаған өзге де міндеттерді орындау;

- мемлекеттік қызметтің жаңа моделі қызметкерлердің өз қызмет мансабының тұрақтылығына сенімділігін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Қорытынды

Қазақстанның жаңа үлгіде қалыптасқан мемлекеттік басқару жүйесі Қазақстанның таңдап алған бәсекелестікке толық қабілетті елдің іргесін салу мұратына сәйкес болуы тиіс. Соған сәйкес, еліміздің алдында жуық арада әлеуметтік, экономикалық және саяси салаларда шұғыл реформаларды жүзеге асыру арқылы алға суырылуып шығу міндеті тұр. Түптеп келгенде, жүйелі реформалардың мемлекеттік саяси бағыт-бағдары биліктің тиімділігі мен саяси жүйенің ырықтандырылуы арасында оңтайлы тепе-теңдікті орнатуды көздейді. Ал

басқару үрдісін демократияландыру мемлекеттің іргелі саяси институттарын одан әрі дамыту мен нығайтуға, әртүрлі билік тармақтарының бір-бірімен әрекеттесуінің тиімділігін арттыруға және өзара тежемелік пен тепе-теңдік жүйесін күшейтуге негізделген. Осы саладағы барлық реформалар Қазақстанның одан әрі қарыштап өрлеуіне, экономикадағы жедел өсіп-өнуіне, саясаттағы тұрақтылыққа және ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталуы тиіс.

ADEBIETTER

ABDİKARİMOV O., (2016), «**100 kadam**» Ult jospari Kazahstanda jemkorlikti tubegeili joiga mumkindik beredi, 1 akpan 2016, Astana: Kaz.Akparat

DEMEUOV M., (2016), KR ishki ister organdarindagi sibailas jemkorlikka karsi bakilaudi kusheitudi tapsirdi. 4 nauris 2016, Astana: Kaz.Akparat

ERJAN I., (2015), KR Memlekettik kismet isteri jane sibailas jemkorlikka karsi is kimil agenttigi Karagandi oblisi boinsha departamenttin bashicinin makalasi. 20 mausim 2015 jil. Abai: akikat gazetii.

KUSAYİNOV A., (2015), Sibailas jemkorlikka karsi is kimil boinsha atkarilgan jumistar turali akparat, 06.11.2015, <http://www.bagalau.kz/kz/news/gu/i5523>

SAJAN A., (2016), KR Memlekettik kismet isteri ministriginin jauapti hatshisi. 14 kantar 2016, www.primeminister.kz saiti.